

De begraafplaats aan de Nieuwpoortsesteenweg

Een begraafplaats wordt in de gewone omgangstaal doorgaans een “kerkhof” genoemd, maar we weten dat deze benaming meestal niet meer in de strikte zin te begrijpen is : een “kerk - hof” was oorspronkelijk een hof rond een kerk, waar doden werden begraven. We zien dit nog wel in bepaalde dorpen, maar in steden is dit bijna niet meer het geval. Oostende kent nog twee uitzonderingen, namelijk het kerkhof van Stene-dorp (rond de Sint-Annakerk) en dat van Mariakerke (rond de O.L.Vrouw-ter-Duinenkerk in de Dorpstraat) en tot vorig jaar dat van Zandvoorde (rond de kerk Maria-Ten-Hemel-Opgenomen in de Zandvoordedorpstraat). Op het kerkhof van Mariakerke kan sinds 1898 alleen nog begraven worden in bestaande grafvergunningen, op het kerkhof van Stene in bestaande of nog te verwerven grafvergunningen en het kerkhof van Zandvoorde werd vorig jaar weggeruimd. Enkele graven werden overgebracht naar de nieuwe begraafplaats aan de Kloosterstraat in Zandvoorde.

De geschiedenis van “’t oed kerkhof” (zoals de Oostendenaars de begraafplaats aan de Nieuwpoortsesteenweg plegen te noemen) gaat in feite terug tot 1784. Toen werd de band tussen kerk en kerkhof verbroken. De Oostenrijkse keizer-koster Jozef II, die over ons regeerde van 1780 tot 1790, vaardigde in 1784 een edict uit waardoor het verboden werd nog in of rond de kerken te begraven, en waardoor ook de kerkhoven uit de steden moesten verdwijnen. Meteen waren de kerkfabrieken genoodzaakt een begraafplaats aan te leggen buiten de stadsmuren.

Nu was de maatregel van Jozef II geen alleenstaand feit, maar moet die gezien worden in het kader van de rationalisatie-ideeën van de verlichting in de tweede helft van de 18de eeuw. Dit gedachtegoed, waarmee ook een uitgesproken antiklerikalisme gepaard ging, maakte vooral opgang in Frankrijk. Onder deze invloed had zijn schoonbroer, Lodewijk XVI, reeds in 1776 het verbod uitgevaardigd nog binnen de Franse steden te begraven. De motivering van Jozef II voor zijn kerkhovenbeleid lag in de overwegingen van openbare gezondheid en hygiëne in de steden.

Het edict op het begraven buiten de steden greep psychologisch bij de bevolking zeer diep in. In de zomermaanden van 1787 braken hevige rellen uit tegen de politiek van Jozef II. Immers, de hogere sociale klasse kocht zich een rustplaats binnen in de kerk, en de tarieven stegen daar naarmate men dichterbij het tabernakel wilde rusten. Ook het grafteken was een uiting van de sociale stand en alleen de notabelen konden zich een vrijstaande tombe laten voorbehouden tegen de muur of in een zijkapel.

Het was dus wel dringen voor een plaatsje, maar Jozef II maakte daar met één pennentrek komaf mee. Het edict van 1784 verbood niet alleen in of rond te kerk te begraven, maar ging nog verder. De nieuwe begraafplaatsen moesten opgericht worden buiten de stadsmuren en aangekocht, uitgebaat en onderhouden worden door de kerkfabrieken. Om voldoende fondsen hiervoor te krijgen moesten de kerkfabrieken hun oude kerkhoven openbaar verkopen, voor zover die niet in de openbare weg werden opgenomen. Hadden ze geen geld genoeg, dan konden ze een lening aangaan bij de "Caisse de Religion" (die de goederen beheerde van de afgeschafte kloosters). Ten slotte moesten ook de begrafenisrechten geheven worden op basis van een tarief dat onderscheid maakte volgens de klassen. Ze moesten in elk geval genoeg opbrengen om de kosten van aanleg en uitbating te delgen.

Hoe werd dit alles in Oostende in de praktijk omgezet? De protestanten waren de eersten die voor hun afgestorvenen een begraafplaats vonden. In 1785 richtten zij een ommuurde begraafplaats in op de plaats waar nu ongeveer het kruispunt Petit-Paris gelegen is, en in 1788 kregen de Israëlieten de toelating om over een eigen begraafplaats te beschikken langs de zuidkant van de Torhoutsesteenweg op zowat 150 meter van de Westpoort, in de buurt van het huidige Leopoldpark.

De kerkfabriek van Sint-Pieters had veel meer moeite om een locatie voor een nieuwe begraafplaats te vinden, maar na wat zoeken verkregen zij in 1794 toestemming om een begraafplaats aan te leggen in een stuk natte poldergrond waar nu het Prinses Clementinaplein ligt. Dit terrein was al eigendom van de kerkfabriek.

De Brabantse Omwenteling, het overlijden van Jozef II en de herroeping van de gewraakte hervormingen zouden een tijdelijke terugkeer naar de oude gebruiken in de hand werken.

Frans II zou evenwel bij decreet in 1793 de kerkfabrieken een nieuwe hak zetten door de verplichting op te leggen alle burgers, ongeacht hun overtuiging, op eenzelfde plaats te begraven, waardoor deze kerkfabrieken zich genoodzaakt zagen ook andersdenkenden te gedogen in "gewijde" kerkhofgrond.

Intussen waren de Fransen hier aan de macht gekomen en geleidelijk aan werden dan ook de Franse wetten in toepassing gebracht. Het decreet van 23 Prairial jaar XII (12 juni 1804) stelde hier het verbod in voege dat Lodewijk XVI reeds in 1776 had uitgevaardigd om nog binnen de steden te begraven. Artikel 16 van dit decreet kende ook aan de gemeenten het recht toe de begraafplaatsen onder eigen beheer te brengen, zodat men voor het eerst kon spreken over stedelijke begraafplaatsen.

Bepalend voor het verdere uitzicht van deze nieuwe begraafplaatsen is artikel 10 : voortaan kon iedereen op deze begraafplaatsen een eigen onderscheiden perceel grond (een concessie) verwerven waarop dan een monument mocht worden opgericht, en dit voor onbeperkte duur.

Niet onbelangrijk was artikel 11 waarbij bepaald werd dat elke koper een geldelijke gift moest doen aan de commissie voor openbare onderstand. Een maatregel die, na de onafhankelijkheid in 1830, een politisering van de materie in de hand zou werken. De gelijkheid voor de wet en de vrijheid van godsdienst voorzien in artikels 6 en 14 van de grondwet stelden de begraafplaatsen open voor alle overleden personen zonder onderscheid van godsdienst of geloof. De kerk voelde zich op diverse manieren benadeeld en bedreigd door die vernieuwingen en dat gaf aanleiding tot de zogenaamde 'kerkhovenoorlog' die tot een bittere strijd tussen katholieken en liberalen zou leiden.

Aan die oorlog zou officieel een einde komen in 1882, toen een arrest van het Hof van Cassatie het beheer van de kerkhoven en de begraafplaatsen uitsluitend toewees aan de burgerlijke macht. Vanaf dat ogenblik werden de begraafplaatsen niet meer in hun geheel gewijd, alle filosofische en geloofsovertuigingen werden gedoogd en het begraven werd als een burgerlijke handeling beschouwd.

Dit officiële einde van de kerkhovenoorlog luidde nog lang geen vrede in op het terrein. Zo lieten rijke katholieke burgers en kloosterlingen zich begraven langs de buitenmuren van de nabijgelegen dorpskerken als Mariakerke, Stene en

Bredene. Een bewuste daad van verzet waarvan nu nog sporen terug te vinden zijn.

Mede door de slechte toestand van de grond, de bevolkingsaangroei, de vele klachten over wateroverlast en de beperkte oppervlakte kende de begraafplaats van het Clementinaplein geen te lang bestaan en werd door het stadsbestuur gezocht naar een nieuwe inplanting. Reeds in 1823 deed het stadsbestuur twee voorstellen voor het aanleggen van een nieuwe dodenakker. Het eerste op een terrein aan het vroegere fort Filips (op de weg naar Slijkens), een tweede op gronden palend aan het kanaal Oostende naar Brugge. Beide voorstellen kregen geen meerderheid vooral omwille van eventuele "bruggenproblemen". Na vele jaren zoeken werd uiteindelijk in 1850 een geschikte plaats gevonden met veel zandgrond op het grondgebied van de naburige gemeente Mariakerke langs de Nieuwpoortsesteenweg achter het fort Wellington.

Toen in 1851 het nieuwe reglement van de begraafplaats door de gemeenteraad werd behandeld, dacht men eerst het in te delen in zes onderscheiden perken. Volgens rang en stand zou men er een grafconcessie kunnen verwerven. Maar dit voorstel werd uiteindelijk afgewezen. Men opteerde ervoor de begraafplaats alleen op te delen in tijdelijke en eeuwige grafsteden. De eerste altijddurende concessies werden aangelegd langs beide zijden van de hoofdweg en op perk 5 en 6. Met gevolg dat ze (eigenlijk ongewild) ingeplant werden in een kruisvorm, waarrond de onvergunde tijdelijke graven werden voorzien.

Tijdens het jaar 1852 vond er de eerste bijzetting plaats. De juiste datum is niet te achterhalen omdat het officiële begrafenisregister slechts vanaf 1869 werd bijgehouden. Immers, de verplichting voor het bijhouden van dit register kwam er pas in het jaar 1890 met de omzendbrief van de minister van Binnenlandse Zaken en Onderwijs, die eveneens bepaalde dat ieder grafstede moest worden bedekt met een heuveltje en elke doodskist gemerkt met een volgnummer in lood, terwijl de grafmaker verplicht is in het register dagelijks de begravingen in te schrijven met vermelding naast de naam van de overledene, van het nummer dat op de doodskist staat.

Intussen werden de begraafplaatsen aan Petit-Paris gesloten en begon men langzamerhand met de ontruiming gelijktijdig met de bouw van de Châlet Royal in 1874. Voor enkele grafmonumenten werd er een plaats voorzien op de 'nieuwe' begraafplaats rechts van de ingang ter hoogte van perk 2. De laatste

sporen van deze 'oude' begraafplaats zouden verdwijnen bij de aanleg van de Koninginnelaan en de ernaastliggende Prinses Stefanie- en Prinses Clementinapleinen in 1888.

Reeds in 1860 kende deze nieuwe begraafplaats een uitbreiding maar door de aanleg van de hippodroom in 1872 werd elke verdere uitbreiding onmogelijk gemaakt. Met het gevolg dat het stadsbestuur bij het begin van de 20ste eeuw met een nieuw begraafplaatsprobleem werd geconfronteerd. Maar dat is een ander verhaal. In 1876 werden de twee gebouwen aan de ingang van de begraafplaats opgetrokken. Het linkergedeelte deed dienst als kantoor, dodenhuis en opslagruimte, terwijl het gebouw aan de rechterzijde huisvesting verschafte aan de opeenvolgende bewaarders tot 1972. Toen was de 'conciërgerie' zo bouwvallig geworden dat de toenmalige bewaarder er definitief vertrok en zijn intrek nam in een pand aan het Hendrik Conscienceplein.

Het dodenhuis van de begraafplaats (nogal klein in oppervlakte) werd in 1926 overgebracht naar een daartoe speciaal opgetrokken gebouw achteraan het politiekantoor op de hoek van de Leffingestraat en de Edith Cavellstraat. In de volksmond kreeg deze lijkenbewaarplaats de naam van "de morre". Na de afschaffing van dit politiekantoor was er geen permanent toezicht meer. Daarom liet het stadsbestuur in 1964 terug een "geïmproviseerde" lijkenbewaarplaats (annex wachtkelder) inrichten op de begraafplaats, maar nu in de vroegere oorlogsschuilkelder rechts van de ingang tegen de buitenmuur van de Nieuwpoortsesteenweg. Dit dodenhuis geraakte vanaf 1976 in onbruik omdat het gebouw allesbehalve waterdicht was en zelfs niet langer voldeed aan de meest elementaire regels qua hygiëne en decentie. Overigens, sinds 1974 weigerde het parket er nog langer autopsies te laten uitvoeren. Vanaf dan deed het mortuarium van het Henri Serruysziekenhuis eveneens dienst als stedelijk dodenhuis, alhoewel deze "status" in geen enkel politiereglement is vermeld.

Volgens de grafzerkenmaker Charles Missiaen (1888-1990), destijds gevestigd in de nabijheid van de begraafplaats, zou de smeedijzeren ingangspoort afkomstig zijn van de vorige begraafplaats. De poort werd in 1992 afgebroken en vervangen door een trouwe kopie. Alleen de bovenopstaande urnen zouden nog authentiek zijn.

Ook de gebouwen aan beide zijden van de ingang werden in hetzelfde jaar op een weinig oordeelkundige wijze opgeknapt en ingericht als kantoor, wacht-

plaats, refter voor het personeel en berguimte. Een gedeelte werd ook ingericht als opslagruimte voor allerhande door de tand des tijds losgekomen grafversieringen en delen van grafmonumenten om zodoende diefstal en vandalisme te vermijden.

De Wet op de begraafplaatsen van 1971 heeft de altyddurende concessies teruggebracht tot 50 jaar na de laatste bijzetting en de Wetswijziging van 1998, tot 50 jaar na verwerving. Maar de werkelijke aanzet tot grote aftakeling begon evenwel met de beslissing van de gemeenteraad in 1975 om op deze begraafplaats geen nieuwe concessies meer te verlenen. De bevoegde ambtenaren waren immers te "selectief" in het opsporen van een beschikbare plaats waar men een nieuwe concessie kon aanschaffen. Met het gevolg dat veel afgewezen families uiterst misnoegd waren en hun klachten zelfs de lokale pers haalden. Deze gemeenteraadsbeslissing verhinderde uiteraard het oprichten van nieuwe grafmonumenten, met het nefaste gevolg dat de meeste families elke motivatie verloren om de bestaande graven te onderhouden, laat staan te herstellen.

Daarom zal het de bezoeker niet ontgaan dat de toestand waarin de begraafplaats zich vandaag de dag bevindt meer dan desastreus is. Er bestaat wel een stedelijke commissie voor grafmonumenten, die in principe deze problematiek ter harte neemt en geacht wordt naar een oplossing te zoeken, evenwel heel bewust van het feit dat de wegen van het stadsbestuur ondoorgrondelijk zijn. Anderzijds circuleren er vage plannen voor de bouw van een crematorium op de weide links naast de begraafplaats. Maar de vraag blijft : welke invloed zullen beide initiatieven hebben op het onderhoud en behoud van deze waardevolle funeraire site? Temeer dat de Wet op de lijkbezorging van 1998 voorziet dat er op iedere begraafplaats palend aan een crematorium een strooiweide, een columbarium en een urnenveld moet aangelegd worden.

Wat er ook van zij, "'t oed kerkhof" is een onvervangbaar openluchtmuseum met een schat aan funeraire kunst van het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. En dat moet blijven.